

Ivan Basić

URBS MEDIEVALIS

XII. međunarodni kolokvij Međunarodnog istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek - Grad u srednjem vijeku
Motovun, 26.-29.5.2005.

Grad u srednjovjekovlju, sagledan kroz prizmu svih njegovih kolektiviteta i pojedinačnosti, bio je u fokusu ovogodišnjeg kolokvija MIC-a. Već tradicionalno, svakog svibnja motovunski je Centar organizator i domaćin ovog međunarodnog skupa na kojem, u ozračju intelektualne bliskosti - ali i stručne polemike - hrvatski i internacionalni autoriteti slažu mozaik spoznaja o kasnoj antici i srednjem vijeku. Nakon prošlogodišnje, usko specijalizirane teme *Altar od IV. stoljeća do Tridentskog koncila*, ove je godine za okosnicu kolokvija uzet mnogo širi temat grada u srednjem vijeku.

Jedanaest uspješnih skupova te deset svezaka časopisa *Hortus Artium Medievalium* pouzdan su temelj uspješnosti Centra, koji je posljednjih godina - pod budnim okom organizatora Miljenka Jurkovića - proširio polje djelovanja na arheološka istraživanja i nakladničku djelatnost, a inicijator je i projekta *Korpus europske arhitekture prvoga*

milenija. Uz međunarodne i domaće stručnjake, ne manje važna je i svakogodišnja prisutnost studenata, koji tako u svojstvu slušača imaju priliku izbrusiti svoju percepciju o razdobljima kasne antike i srednjeg vijeka, ali i susresti se - možda po prvi put - s ovom vrstom povijesnoumjetničkog diskursa.

Na pet sesija, raspoređenih tijekom tri dana, sudjelovalo je 12 kolegica i 12 kolega, koji su održali ukupno 20 izlaganja (tri su izlaganja priopćena skupno). Neven Budak govorio je o - do sada zanemarenom - urbanističkom razvoju grada Raba između antike i romanike, utemeljivši svoja razmatranja - u nedostatku arheoloških i arhivskih vrela - na prostornom raspoznavanju pojedinih segmenata gradskog tkiva, koji će odigrati značajnu ulogu u njegovoj urbogenezi. Bela Zsolt Szakacs ponudio je pregledan prikaz kompleksnog međuodnosa katedralnog sklopa i gradskog područja u srednjovjekovnoj ugarskoj državi,

rašćlanjujući podrobno u više točaka pojedine sličnosti i razlike između specifične situacije u Panoniji nakon godine tisućite i zapadnoeuropskih rješenja. Srodnoj tematici pristupila je i Zdenka Janeković Römer, koja je kroz sagledavanje specifičnog političkog i društvenog uređenja Dubrovnik problematizirala jedinstven fenomen dominacije svjetovne vlasti nad duhovnom u tom gradu, što je potkrijepila očitovanjima na više razina, od pravno-političke do simboličke. Josiane Teyssoz izlagala je o jednom vidu srednjovjekovne svakodnevice, koji je u stručnim tekstovima i dalje umnogome *terra incognita*: riječ je o sistemima vodoopskrbe i odvodnje otpadnih voda, koji su u ono vrijeme - sudeći po prezentiranim arheološkim nalazima u Mlecima i Auvergnei (da izdvojimo samo neke primjere) te narativnim i ideografskim vrelima - itekako zaokupljali svijest

gradskih otaca i pojedinaca, a danas se zane-maruju zbog neatraktivnosti i stereotipa o srednjem vijeku kao o razdoblju niskih higijenskih standarda.

Pascale Chevalier i Jagoda Mardešić su svoju pažnju usmjerile preobrazbama urbanog tkiva kasnoantičke Salone, nalazeći poveznice sa srodnim pojavama u drugim gradskim središtima kasnorimskog svijeta. Naglasak je stavljen na istočni dio grada, već zarana sjedište biskupa, u kojem će - nakon napuštanja *urbis occidentalis* - Salona reducirana, začahurena, "povučena u sebe" perzistirati do utrućuća. Prezentacijom zanimljivih rezultata istraživanja Oratorija A pregledno je ocrtana stratigrafija svakodnevnog života Salone od IV. do VII. st. Morana Čaušević je težište zanimanja usmjerila ka kasnoantičkoj fazi života triju kvarner-

skih municipija, Apsorusu, Curicumu i Fulfinumu, služeći se novijim arheološkim saznanjima, analizom urbanističkih zahvata i pisanim izvorima. Posebnu pažnju posvetila je političkim i crkvenim zbivanjima, koja se mogu razaznati iz oskudnih kasnoantičkih vrela, a temeljem interpretacije arheoloških nalaza na području Fulfinuma predložila je i novu dataciju napuštanja grada. Zajedničko izlaganje Nikoline Maraković i Tina Turkovića pokušaj je sagledavanja fenomena vezanih uz grad između kasne antike i ranog srednjovjekovlja iz sociološke perspektive. Ono se može očitati kao svojevrсна prolegomena za nov, osvježeni pristup brojnim i slojevitim formativnim procesima, koji su doveli do manifestiranja društvenih, a onda i fizičkih promjena u kasnoantičkom gradu. Istovremeno promišljena kritička refleksija dosadašnjih - nerijetko nedorečenih - interpretacija, izlaganje nudi pouzdan temelj budućim obradama toga problema.

Trpimir Vedriš govorio je o identitetu ranosrednjovjekovnih gradova Dalmacije u svjetlu njihova odnosa prema (kasno)antičkoj baštini, te o poistovjećenju gradova s kultom mjesnoga sveca, utjelovljenom u njegovim zemnim ostacima. Kao na važnu kariku u tim odnosima Vedriš upozorava na zapise o translacijama relikvija, pledirajući za njihovu revalorizaciju kao povijesnih izvora. Analizom sačuvanih tekstova o translacijama u Istri i Dalmaciji identificirao je obrasce njihova oblikovanja, stavljajući ih u kontekst onodobne percepcije prošlosti. Hagiografskoj tematici posvetila se i Ana Marinković, koja je na primjeru pečata trogirске komune iz XV. st. pokušala utvrditi porijeklo elemenata vizualnog identiteta toga grada, nalazeći ih u hagiografskom zapisu o krađi ruke blaženog Ivana i čudesnom povratku iste u grad. Ujedno je problematizirana povijesna pozadina toga događaja, motivi aproprijacije iz njegovih proizašlih simboličkih prikaza u službeno gradsko znakovlje, kao i mjesto koje taj konkretni slučaj zauzima unutar žanra "svete krađe".

Ivan Matejčić bavio se u svom izlaganju (popraćenom sugestivnom računalnom prezentacijom) topografijom ranokršćanskog monumentalnog pejzaža Poreča, poglavito odnosom sakralnih zdanja novog, kršćanskog kulta prema općevanom urbanizmu antičkoga Parentiuma. Poduprt novim arheološkim nalazima (monumentalni portal s tornjevima, ostaci akvedukta, popločenje Piazzę Marafor), identificirao je prežitke antičke centurijacije unutar tkiva kasnijega grada, a tlocrt foruma utvrdio kao modul za centurijaciju gradskih inzulaa. Matejčić je pokazao kako je prvotna porečka katedrala iz IV. st. poštivala raster antičkih ulica, budući da je njezin narteks inkorporirao sjeverni krak *cardo*. Riccardo Belcari izlagao je o programskim okosnicama uvođenja pojedinih građevnih i umjetničkih formi Toskane - nastalih u radijusu utjecaja Pise - koje je sagledao kroz prizmu porasta moći te gradske republike u XII.-XIII. stoljeću. Pritom primarno uočava implementaciju antikizirajućih elemenata (portali i zdenci opremljeni klasicizirajućim epigrafima), okarakteriziranih kao pizanska *romantizmas*. Vladimir Goss pokušao je identificirati dva modela teritorijalne organizacije u (do sada mahom zapostavljenom) području između Save i Drave za perioda romanike. Model - nazovimo ga tako - "pseudo-grada" predstavljen je primjerom Požeške kotline, a model "Zagrebačke gore" naseljima Medvednice.

Jasna Jeličić Radonić iznijela je nova saznanja o kasnoantičkim urbanističkim zahvatima u Saloni, poduprta najnovijim arheološkim nalazima. Glavnina pažnje posvećena je *urbis orientalis*, optočenoj - kao i zapadno podgrađe - novim sustavom zidina. J. Jeličić Radonić upozorila je na ulogu (do sada zanemarivane) rijeke, koja je protjecala tim dijelom grada kao na vitalan faktor u njegovoj daljnjoj sudbini, a podastrla je i nove dokaze za jednu kampanju obnove i pregradnje segmenata gradskog tkiva do koje je došlo u doba tetrarhije. Joško Belamarić analizirao je prostorni

razvoj "Dioklecijanove palače" (znakovito smještajući taj uvriježeni naziv u navodnike) u razdoblju od IV. do VII. st. Pokušavajući unijeti malo svjetla u ta *saecula obscura* Dioklecijanovog zdanja, Belamarić je podastro svježe argumente koji učvršćuju njegovo ranije izneseno mišljenje o izvornoj funkciji građevine kao monumentalnog, carskog gineceja. Pritom je upozorio na niz novih elemenata (pseudo-fortifikacijski karakter građevine, uloga akvedukta, međuodnos saloni-tanskog baptisterija i Dioklecijanovog mauzoleja) koji nam mnogo kazuju o kasnijem životu "Palače". Izlaganje Gian Pietra Brogiola bilo je svojevrsna *summa* domašaja arheologije, povijesti umjetnosti i srodnih znanosti na polju istraživanja i proučavanja različitih vidova života talijanskih gradova između antike i ranog srednjeg vijeka, kojom je obuhvaćeno razdoblje posljednje četvrtine stoljeća. Naglašena je bila uloga multidisciplinarnog pristupa tijekom tog razvoja. Epigrafskim aspektima ranosrednjovjekovnog kulturnog pejzaža bavila se Flavia de Rubeis, detektirajući u izmjenama simboličke uloge natpisa - nastalima tijekom političkih i društvenih preobražaja u dugom razdoblju između antike i romanike - izmjenju odnosa prema pisanoj (klesanoj!) riječi u kolektivnoj svijesti onoga vremena.

Isaac Sastre de Diego se u svom izlaganju - u okviru načelne rasprave o trenutačnom stanju istraživanja hispanskih urbanih centara u kasnoj antici i budućim zadacima - usredotočio na gradove kastilijanske visoravni. Raspoznatljivim zajedničkim karakteristikama gradova toga razdoblja - sagledanima kroz višeznačnu ulogu Crkve - pronašao je paralele počevši od X. st. (*reconquista*), nakon višestoljetnog hijata uzrokovanog arapskom invazijom. Bloku izlaganja povezanih uz prezentaciju sadašnjeg stanja istraživanja može se pribrojiti i ono Angele Borzacconi, Lucce Villa i Serene Vitri. Oni su interpretirali fazu urbanizma Cividalea u prijelaznom razdoblju između kasne antike i srednjeg vijeka, ukazujući - pri dokazivanju kontinuiteta naseljenosti tog važnog središta -

na nove, arheološki evidentirane slojeve. Gisella Cantino Watagin je u žarište svoga izlaganja postavila problem definicije kasnoantičkog grada, propitkujući upotrebu tog historiografskog modela u recentnoj literaturi, a na temelju razmotrenih arheoloških nalaza. Miroslav Jeremić je na temelju dugotrajnih arheoloških istraživanja provedenih u Sremskoj Mitrovici pokušao rekonstruirati urbanu topografiju srednjovjekovnog grada, usmjerivši pažnju posebice na (dis)kontinuitet struktura baštinjenih od antičkoga Sirmija, na čijim se ruševinama začahurio novi urbani centar, *Civitas Sancti Demetrii*.

Kolokvij je zaključen sastankom inicijativnog odbora za izradu *Korpusa europske arhitekture prvoga milenija*. Iako će, dakako, sva izlaganja konačan oblik dobiti publikacijom u novom svesku časopisa *Hortus Artium Medievalium*, ona su već u ovom *brutto* izdanju, razrađenom tijekom skupa u kolektivnim raspravama i pojedinim - na mahove veoma živim - dijalozima, vrijedan prilog kristaliziranju pitanja umjetnosti kasnoantičkog i srednjovjekovnog razdoblja. U razgovorima, naročito onima posvećenima problemu pada Salone, istaknute su uloge odigrali M. Jurković, J. Belamarić, J. Jeličić Radonić i dr. Posljednji dan skupa bio je rezerviran za obilazak spomenika: pod vodstvom domaćina, Ivana Matejčića, posjećena je netom restaurirana crkva Sv. Foške kod Peroja. Također je posjećena crkva Sv. Stjepana u Peroju, koja je dugo vremena, profanirana, služila kao štala. Ta posve osobita struktura, čini se, tek počinje odavati sve tajne svoje duge povijesti.

Jedan kuriozum zaključio je kolokvij na najbolji mogući način: pri izlaganju M. Jeremića sudionici skupa je za oko zapeo fragment kamene ploče s uklesanim natpisom BANVS, kojeg je izlagač pokazao kao primjer iz jednog od brojnih srednjovjekovnih slojeva Sirmija. Naknadnim je pregledom ustanovljeno da natpis potječe iz XIV. st. Entuzijazam zbog otkrića tog zanimljivog fragmenta dao je završni ton ovogodišnjem skupu. A, nadamo se, i preludij nekom budućem.